

БОЗОР, ПУЛ ВА КРЕДИТ
РЫНОК, ДЕНЬГИ И КРЕДИТ

4 / 2024

БТК

ИЛМИЙ-АМАЛИЙ, ИҚТИСОДИЙ ЖУРНАЛ
ЭКОНОМИЧЕСКИЙ, НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

*Янги
2025 йил
билан!*

ISSN 2010-6580

ЁШЛАРГА ЭЪТИБОР – КЕЛАЖАККА ЭЪТИБОР!

3-бет

Банк фаолияти | Banking Activities

- 3 Ч. Мирзаев**
Ёшларга эътибор – келажакка эътибор!
Ch. Mirzaev
Attention to Youth – Attention to the Future!
- 13 Ш. Орипов**
Бизнесни ривожлантириш банки – бизнеснинг ишончли ҳамкори
Sh. Oripov.
Business Development Bank – a Reliable Business Partner

Назорат ва аудит | Control and Audit

- 20 А. Бобоев**
Назорат ва аудит тизимини ривожлантириш истиқболлари
A. Boboev
Prospects for the Development of the Control and Audit System

Факторинг | Factoring

- 24 А. Усмонов**
Факторингни ривожлантириш – давр талаби
A. Usmonov
Factoring Development is a Requirement of the Time

Банк тизими | Banking System

- 26 О. Ортиков**
Ўзбекистон Республикаси тижорат банкларининг депозит хизматлари бозорида рақобат ва уни ривожлантириш масалалари
O. Ortikov
Competition Issues and Its Development in the Deposit Services Market of Commercial Banks of the Republic of Uzbekistan
- 39 Ш. Абдуллаева, С. Абдуллаев, Н. Абдуллаева**
Фоиз ставкалари ўзгариши ва унинг банк фаолиятига таъсири

- Sh. Abdullaeva, S. Abdullaev, N. Abdullaeva**
Changes in Interest Rates and Their Impact on Banking Activities

Налоговая политика | Tax Policy

- 45 С. Воронин, Дж. Мусабеков, Ф. Азимова**
Налогообложение микробизнеса: основные проблемы и пути их решения
S. Voronin, J. Musabekov, F. Azimova
Taxation of Microbusinesses: Main Problems and Ways to Solve Them

Иностранные инвестиции | Foreign Investments

- 61 У. Надириханов**
Управление институциональной базой по иностранным инвестициям в Узбекистане
U. Nadirkhanov
Managing the Institutional Framework for Foreign Investment in Uzbekistan

Фондовый рынок | Stock Market

- 72 М. Бутабаев**
Использование потенциала биржевых облигаций для привлечения финансовых ресурсов на предприятиях с государственным участием
M. Butabaev
Using the Potential of Exchange-traded Bonds to Attract Financial Resources at Enterprises with State Participation State-owned Enterprises

Суғурта бозори | Insurance Market

- 78 З. Ашуров, Р. Ташматов**
Давлат иштирокидаги корхоналарда D&O суғурталаш тизимини жорий этиш йўллари
Z. Ashurov, R. Tashmatov
Ways to Implement the D&O Insurance System at State-owned Enterprises

86 С. Махмудов

Иқлим инқирози шароитида
камбағалликни камайитириш:
микросуғуртанинг ўрни ва аҳамияти

S. Makhmudov

Poverty Reduction in the Climate Crisis: the Role
and Importance of Microinsurance

Риэлторская деятельность | Real Estate Activities

92 Ф. Мирзарахманов

Лицензирование риэлторской
деятельности: международный опыт и его
применение в Узбекистане

F. Mirzarakhmanov

Licensing of Real Estate Activities: International
Experience and Its Application in Uzbekistan

Креативная экономика | Creative Economy

95 Ф. Ниязов

Движущая сила креативности
заключается в том, как люди продвигают
и развивают свои идеи

F. Niyazov. The Driving Force Behind
Creativity is How People Promote and
Develop Their Ideas

104 Д. Хамраева

Алексей Пахомов:
«У меня огромное желание сделать
проект, посвященный Узбекистану»

D. Khamrayeva

Alexey Pakhomov:

"I have a great desire to make a project
dedicated to Uzbekistan"

БПК

БОЗОР, ПУЛ ВА КРЕДИТ

ТАХРИРИЯТ

Бош муҳаррир:

Т.Ш. ЭШНАЗАРОВ, и.ф.д.

Реклама ва маркетинг хизмати:

Тел.: (+998)71-234-91-13

ТАХРИРИЯТ МАНЗИЛИ:

Тошкент ш., Ч. Айтматов
(Бодомзор йўли) кўч., 1А-уй.

e-mail: info@bpk.uz

bpk.uz

Ҳар чорак чиқадиган илмий-
амалий, иқтисодий журнал

1996 йил сентябрдан
нашр этилмоқда

ТАХРИР КЕНГАШИ:

О.О. Олимжонов, и.ф.д.,
Тахрир кенгаши раиси

А.Х. Эрдонаев, и.ф.н.,
Тахрир кенгаши
раиси ўринбосари

Р.О. Охунов, ф.ф.н.,
Тахрир кенгаши
масъул котиби

Ш.З. Абдуллаева, и.ф.д.

И.Л. Бутиков, и.ф.д.

С.А. Воронин, и.ф.д.

В.Ю. Галкин, и.ф.н.

М.И. Каримжонова, PhD

Ф.Р. Равшанов, PhD

Ф.Х. Юлдашев

Н.Ҳ. Ҳайдаров, и.ф.д.

4/2024

IV чорак (323)

Журналнинг обуна индекси: 853

ISSN 2010-6580

Журнал ЎзР Матбуот ва ахборот
агентлигида 2014 йил 2 июлда
рўйхатдан ўтган.

Гувоҳнома рақами: 0058

Директор: Г.Н. Безгин

Теришга берилди: 01.10.2024 й.
Босишга рухсат этилди: 10.12.2024 й.

Бичими: 60x90/8.

Офсет босма усулида чоп этилди.

Шартли босма табоғи: 9.0.

Буюртма №41. А.: 625.

«HELLO BOOK» МЧЖда

чоп этилди

(Тошкент шаҳри, Олмазор тумани,
Иброҳим Ота кўчаси, 322Б-уй).

Баҳоси шартнома асосида.

Материаллар кўчириб босилаётганда журналдан олингани кўрсатилиши шарт.
Юборилган қўлёзмаларни тақриз қилиш ва қайтариб юборишни тахририят ўз зиммасига олмайди.
Журналда В.Л. Заводовнинг муаллифлик фотосуратларидан фойдаланилди.

МУАЛЛИФЛАР ДИҚҚАТИГА!

«Бозор, пул ва кредит» журналида мақолангизни чоп этмоқчи бўлсангиз, уни фақатгина электрон кўринишда қуйидаги манзилга юборинг:
info@bpk.uz («Бозор, пул ва кредит» МЧЖ).

Тахририят томонидан қабул қилинадиган мақолаларга талаблар билан журналимизнинг www.bpk.uz сайти орқали танишишингиз мумкин.

Эслатма: муаллифлар кўрсатилган электрон манзилга мақола юборишда исми, фамилияси, лавозими, илмий даражаси, иш жойи ва боғланиш телефонларини аниқ кўрсатишлари ва мақоланинг инглиз тилидаги аннотациясини юборишлари шарт.

ДАВЛАТ ИШТИРОКИДАГИ КОРХОНАЛАРДА D&O СУҒУРТАЛАШ ТИЗИМИНИ ЖОРИЙ ЭТИШ ЙЎЛЛАРИ

Аннотация: Мазкур мақолада давлат иштирокидаги корхоналар ва тижорат банкларида кузатув кенгашлари аъзоларининг жавобгарлигини суғурталаш (D&O Insurance) тизимини жорий этиш йўллари кўриб чиқилган. Хусусан, унда D&O суғуртасининг мазмун-моҳияти очиб берилган, бу борада илғор хорижий мамлакатлари тажрибаси ўрганилган ва Ўзбекистонда давлат иштирокидаги корхоналари ва тижорат банклари кузатув кенгашлари аъзоларининг жавобгарлигини суғурталаш тизимини жорий этиш бўйича таклифлар ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Таянч сўзлар: D&O Insurance, давлат иштирокидаги корхона, тижорат банки, кузатув кенгаши, жавобгарликни суғурталаш

Annotation: This paper reviews the ways for introducing the system of insurance of the liability of supervisory boards' members in state-owned enterprises and commercial banks (D&O Insurance). Particularly, it reveals the essence of the D&O Insurance, explores the experience of advanced foreign countries in this sphere, and works out the suggestions and recommendations on introduction of the system of insurance of the liability of supervisory boards' members in state-owned enterprises and commercial banks of Uzbekistan.

Keywords: D&O Insurance, state-owned enterprise, commercial bank, supervisory board, liability insurance.

Зуфар Ашуrow,
Ўзбекистон

Республикаси Давлат активларини бошқариш агентлиги ҳузуридаги Хусусийлаштириш ва давлат активларини бошқариш муаммоларини тадқиқ қилиш маркази, директорнинг илмий ишлар ва инновациялар бўйича ўринбосари, иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), профессор

Рустам Ташматов,
Ўзбекистон Республикаси Давлат активларини бошқариш агентлиги ҳузуридаги Хусусийлаштириш ва давлат активларини бошқариш муаммоларини тадқиқ қилиш маркази, бўлим мудир, иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Г.В. Плеханов номидаги РИУ Тошкент филиали

Сўнгги йилларда хорижий компаниялар директорлари кенгаши ва раҳбарияти аъзоларининг масъулиятига катта аҳамият берилмоқда, қолаверса, суд органлари томонидан компаниялар раҳбариятининг жавобгарлигини ошириш ҳаракатлари кучайиб бормоқда. Ғарб амалиётида компанияларнинг юқори раҳбариятини учинчи томон даъволаридан ҳимоя қилиш учун ишлатиладиган воситалардан бири D&O суғуртаси ҳисобланади. Ўзбекистон корпоратив бошқарув тизимида ҳам акциядорлик жамиятлари раҳбарларининг жавобгарлигини ошириш мақсадида Вазирлар Маҳкамасининг 2024 йил 31 июлдаги 464-сон қарори [1] қабул қилиниб, унга

мувофиқ илғор халқаро тажрибадан келиб чиқиб, кузатув кенгашларининг жавобгарлигини суғурталаш (D&O Insurance) бўйича ягона тартиб ишлаб чиқиши ва акциядорлик жамиятларида жорий этилиши белгиланган. Шу муносабат билан, корпоратив бошқарувнинг халқаро тажрибаси ва энг илғор амалиётини ўрганиш асосида ушбу мақолада давлат иштирокидаги корхоналарда D&O суғурталаш тизимини жорий этиш масалаларига тўхталиб ўтишни лозим топдик.

D&O INSURANCE НИМА?

Авваламбор, ушбу тушунча Ўзбекистон учун янги бўлганлиги сабабли, унинг мазмун-моҳиятига аниқлик киритиш мақсадга мувофиқ. D&O Insurance, яъни Директорлар ва раҳбарларнинг жавобгарлигини суғурталаш (инглиз тилида, Directors and officers liability insurance, D&O) – бу компания ёки бошқа турдаги ташкилотнинг директори ёки раҳбари сифатида ишлаш натижасида учинчи томон уларга судга берса, жисмоний шахсларни шахсий йўқотишлардан ҳимоя қилиш учун мўлжалланган суғурта қопламаси ҳисобланади. Ушбу суғурта тури, шунингдек, бундай даъво натижасида ташкилот кўриши мумкин бўлган суд харажатлари ва бошқа харажатларни қоплаши мумкин [2].

«D&O-суғуртаси» тушунчаси корпоратив бошқарув, корпоратив ҳуқуқ ва директорлар (кузатув кенгаши аъзолари) нинг акциядорлар ёки бошқа бенефициар (манфаатдор томон)лар олдидаги фидуциар (ишончли) вазифалари билан чамбарчас боғлиқ.

Суғурта компаниясидан олинган D&O-суғуртаси полиси одатда суғурталанган шахс жавобгар бўлганда, суд харажатлари, ҳисоб-китоблар ва молиявий йўқотишларни қоплайди. Умумий айбловларга фидуциар мажбуриятларини бузилиши, раҳбарларнинг норматив талабларга риоя қилмаслик, компанияда корпоратив бошқарувнинг йўқлиги, кредиторларнинг даъволари ва ҳисоботдаги хатолар киради. Очик фирибгарлик, жиноий фаолият ва битта компания ичидаги раҳбарлар ўртасидаги суд жараёнлари, одатда, қопланмайди.

D&O СУҒУРТАСИ АМАЛДА ҚАНДАЙ ИШЛАЙДИ?

Амалда, хорижий мамлакатларда директорлар (кузатув кенгаши аъзолари) ва компаниялар раҳбарларини суғурта қилиш механизми қуйидаги кетма-кетликда амалга оширилади:

1. Масалан, компания раҳбарлари ўзининг бошқарув функцияларини бажармайди.

2. Натижада, бир нечта одамлар (ички ёки ташқи даъвогарлар) ушбу раҳбарни судга беришга қарор қилишади.

3. Компания раҳбари бу даъво ҳақида хабардор қилинади.

4. Компания раҳбари юридик бўлим ва компаниянинг рискларни бошқариш бўлимига мурожаат қилади.

5. Юридик бўлим ва рискларни бошқариш бўлими ўз суғурталовчисини (суғурта компаниясини), яъни унинг ёрдамида компания раҳбарининг жавобгарлиги суғурта қилинган шахсни хабардор қилади ва унга даъво предмети тўғрисида маълумот беради.

6. Агар даъво предмети суғурта полиси шартларига мувофиқ бўлса, суғурталовчи компания раҳбарини судда ҳимоя қилиш харажатларини тўлайди.

7. Агар даъво предмети суғурта полиси шартларига мос келса ва суд иши ютқазилса, суғурталовчи (яъни суғурта компанияси) зарарни ҳам, компания раҳбарини ҳимоя қилиш харажатларини ҳам тўлайди.

Шуни қайд этиш керакки, агар компания раҳбари «D&O-суғуртаси» бўйича суғурталанмаган бўлса, у судда ҳимоя харажатлари ва молиявий йўқотишларни тўлаши керак, бу эса унинг шахсий мол-мулки ва обрўсига таъсир қилади.

ИЛҒОР ХАЛҚАРО ТАЖРИБА

Хорижий мамлакатларда, айниқса АҚШда, агрессив муҳит мавжуд бўлиб, унда ҳуқуқшунослар директорларга қарши даъво қўзғатиш учун ҳар қандай сабабларини топишга ҳаркат қилишади, хусусан фонд биржаларида ак-

циялар бозор қийматини пасайиши ҳам бунга сабаб бўлиши мумкин. Бундай даъволарни ким қилади? Бундай даъволарни кўпинча ходимлар, рақобатчилар ёки тартибга солувчи органлар, аксарият ҳолларда компаниянинг ишлашдан норози бўлган акциядорлар беришади. Холбуки жамоавий (class actions) деб аталадиган даъволар, яъни битта акциядор томонидан берилган даъволар бошқа акциядорлар томонидан берилган даъволар билан қўшилиши ҳолатлари мавжуд бўлганлиги са-

бабли, бундай даъволарнинг оқибатлари жуда жиддий бўлиши мумкин ва улар учун компенсация миқдори жуда катта бўлиши мумкин. Шунинг учун Ғарб мамлакатларида, авваломбор АҚШда директорларнинг жавобгарлиги мажбурий равишда суғурта қилинади [3].

Куйида турли хорижий мамлакатларда директорлар кенгаши (кузатув кенгаши) аъзолари ва компания раҳбарлари жавобгарлигини суғурталашнинг илғор тажрибаси билан танишиб чиқамиз (Жадвал).

Жадвал

ДИРЕКТОРЛАР КЕНГАШИ (КУЗАТУВ КЕНГАШИ) АЪЗОЛАРИ ВА КОМПАНИЯ РАҲБАРЛАРИ ЖАВОБГАРЛИГИНИ СУҒУРТАЛАШ БЎЙИЧА ИЛҒОР ХАЛҚАРО ТАЖРИБА

№	Мам-лакат	Илғор хорижий тажриба
1	АҚШ	АҚШда компаниялар одатда директорларни шахсий жавобгарлик хавфидан ҳимоя қилиш учун директорлар ва раҳбарлар учун жавобгарликни суғурталашни сотиб олишади ва сақлашади (Делавер штатидаги корпорациялар тўғрисидаги умумий Қонуннинг 145(г) бўлими). Компаниялар директорлар номидан суғурта мукофотларини тўлашлари мумкин ва одатда амалиётда буни амалга оширадилар. АҚШда корпорация уставида кўпинча мансабдор шахсларни компаниядаги роли туфайли етказилган зарар учун жавобгарликдан озод қиладиган тоvon пули тўғрисидаги Низом мавжуд. Сотиб олинган D&O суғуртаси одатда ушбу корпоратив компенсацияни тўлдирари ёки корпорацияларга етказилган зарарни қоплайди. Баъзи штатларда корпорацияларга одамларни лавозимларга жалб қилиш учун директорлар ва мансабдор шахсларга етказилган зарарни қоплаш вазифаси юкланиши мумкин ва, аксарият ҳолларда, корпорациялар ўз мансабдор шахсларига етказилган зарарни қоплаш имкониятига эга. Бироқ, баъзи ҳолларда, корпорацияга бундай директор ёки мансабдор шахсга етказилган зарарни қоплаш аниқ тақиқланиши мумкин. Корпорация томонидан қопланмаган мажбуриятлар D&O суғуртасининг айрим турлари билан қопланиши мумкин. Бугунги кунда, АҚШ мукофот ҳажми тахминан 6 миллиард долларга тенг дунёдаги энг йирик D&O суғурта бозори ҳисобланади. Нью-Йоркдаги NYSE ва NASDAQ фонд биржаларида котировка қилинган деярли барча корпорациялар D&O полисга эга. Жавобгарликни суғурталаш корпорация топ-менежери ижтимоий пакетининг бир қисми ҳисобланади.
2	Германия	Компания бошқаруви ва Кузатув Кенгаши аъзолари D&O суғуртасини олишлари мумкин (амалиётда улар мунтазам равишда буни амалга оширадилар). Суғурта мукофоти одатда компания томонидан тўланади. Агар компания бошқарув кенгаши аъзолари учун D&O суғурта сиёсатини қабул қилса, зарарларнинг камида 10% миқдорида франшиза келишилган бўлиши керак, бу бошқарув аъзосининг йиллик иш ҳақидан 1,5% гача ошмаслиги керак. Германия корпоратив бошқарув кодексига мувофиқ, шунга ўхшаш франшиза кузатув кенгаши учун ҳар қандай D&O суғурта сиёсатида келишилган бўлиши лозим. Кенгаш аъзолари ушбу франшиза учун суғурта қопламасини ўз маблағлари ҳисобидан олишлари мумкин.
3	Испания	Директор компания, акциядорлар ёки учинчи шахслар олдидаги шахсий жавобгарлик учун суғурта қопламасини олиши мумкин, қасддан зарар етказиш ёки содиқлик мажбуриятини бузиш бундан мустасно. Компанияларга суғурта мукофотини тўлашга рухсат берилади. Умумий қоида тариқасида, суғурта мукофотини тўлаш иш ҳақининг бир тури ҳисобланади, шунинг учун у уставда ва директорларга хизмат кўрсатиш шартномаларида акс эттирилиши керак. Бундан ташқари, агар суғурта мукофоти компания томонидан тўланган бўлса, у йиллик молиявий ҳисоботдаги эслатмаларда акс эттирилиши керак.

4 Италия Директорлар ўзларининг фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарлигини суғурталашлари мумкин, фирибгарлик йўли билан ёки қўпол бепарволик билан содир этилган ҳаракатлардан келиб чиқадиган жавобгарлик бундан мустасно. Кўпинча компаниялар ўз директорлари фойдасига суғурта полисини олиб, тегишли нархни тўлайдилар. Бироқ, суғурта полиси қонун бўйича директорларнинг жиноий жавобгарлигини қоплай олмайди.

5 Голландия Компаниянинг директорлари ва раҳбарларининг жавобгарлигини суғурталаш (D&O) Голландияда кенг тарқалган. Ушбу суғурта тури ижрочи директорни жавобгарликдан энг самарали ҳимоя қилади. Қоида тариқасида, компания полис эгаси бўлиб, суғурта мукофотларини тўлайди, ижрочи директорлар ва кузатув кенгаши аъзолари суғурталанган томонлар ҳисобланади. Ушбу суғурта тури ижрочи директорлар томонидан қилинган барча ҳатти-ҳаракатларни қоплаб беради, бундан қасддан нотўғри хатти-ҳаракатлар ва фирибгарлик ҳолатлари мустасно.

6 Франция Аксарият компаниялар ўзларининг бош директори, ҳар қандай бош директор ўринбосари (ўринбосарлари), директорлар кенгаши раиси ва аъзоларининг шахсий жавобгарлигини ўз ичига олган суғурта шартномаларини тузадилар ва суғурта мукофотини тўлайдилар.

Россияда компаниялар ўз директорлари учун шахсий жавобгарликни суғурталаш ва тўлаш ҳуқуқига эга.

Ушбу суғурта тури Россия қонунчилиги доирасидан ташқарида, учинчи шахслар олдида бошқарув жавобгарлигини суғурталаш қонуний тартибга солинмаган ҳамда тўғридан-тўғри қонунчилик тақиқлари ҳам мавжуд эмас. Россия Федерациясининг амалдаги қонунчилигида ташкилотнинг бошқарув органларида юқори лавозимларни эгаллаган шахсларнинг жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш талаблари мавжуд эмас. Шунинг учун, амалда Россия Федерацияси Солиқ кодексининг 3-моддаси 213-бандига мувофиқ, солиқ базасини аниқлашда компания маблағлари ҳисобидан директор учун суғурта мукофотлари миқдори ҳисобга олинади.

7 Россия 2012 йилда Россияда D&O суғуртасини қонунийлаштиришга ҳаракатлар бўлган. Унда Молия бозорлари Федерал хизмати хўжалик жамиятларининг бошқарув органлари аъзоларини жавобгарликка тортиш масалалари бўйича қонун лойиҳасини тайёрлаган. Қонунчиликдаги ўзгартиришлар директорлар кенгаши ва бошқа бошқарув органлари аъзолари, аксарият ҳолларда компания раҳбарияти учун қулай бўлган қарорлар учун овоз берадиган номинал раҳбар бўлган тақдирда, ҳозирги вазиятни ўзгартиришга қаратилган эди. Бироқ, кейинчалик ушбу ҳужжат лойиҳаси Россия Федерацияси Давлат Думаси томонидан кун тартибидан олиб ташланган.

2019 йилда Иқтисодий ривожланиш вазирлиги томонидан янги таҳрирдаги қонун лойиҳасини («Акциядорлик жамиятлари тўғрисида» ва «Масъулияти чекланган жамиятлар тўғрисида» Федерал қонунларга ўзгартиришлар киритиш тўғрисида»ги Федерал қонун лойиҳаси (хўжалик жамиятлари бошқарув органлари аъзоларининг жавобгарлигини суғурталашнинг ҳуқуқий механизмининг яратиш тўғрисида)) ишлаб чиқилди. Бироқ, бу қонун лойиҳаси ҳозиргача қабул қилинмаган.

8 Хитой Акциядорлар умумий йиғилишининг розилиги билан листинг компаниялари директорларнинг жавобгарлигини суғурталашни сотиб олишлари мумкин. Жавобгарликни суғурталаш ҳажми шартномада назарда тутилади, қонун ҳужжатлари ва уставни бузганлик сабабли жавобгарлик бундан мустасно (**Листинг компаниялари учун корпоратив бошқарув кодексининг 24-моддаси**). Қонунчиликда директорларнинг жавобгарлигини чеклаш тўғрисида ҳеч нарса ёзилмаган ва шунинг учун компания ўз уставида назарда тутилганидек, директорга компенсация тўлаш тўғрисида қарор қабул қилиши мумкин. Меҳнат шартномасига директорларнинг зарарларини қоплаш ва/ёки сотиб олиш суғуртаси бўйича қоидаларни киритиш одатий ҳолдир. Директор суғурта олиши мумкин ва компания одатда бундай суғурта мукофотларини тўлайди.

9	Ҳин-ди-стон	Оммавий компания ўз директорлари номидан, шу жумладан бошқарувчи директор, штатдаги директор ёки менежер номидан суғурта олиши ва уларни жавобгарликдан озод қилиши мумкин (Компаниялар тўғрисидаги Қонуннинг 197(13)-моддаси). Компанияга нисбатан бепарволик, мажбуриятларни бажармаслик, хизмат лавозимини суиистеъмол қилиш, мажбуриятларни бузиш ва ишончни суиистеъмол қилиш учун жавобгарликдан суғурта полиси олинганидан кейин тўланадиган мукофот иш ҳақининг бир қисми ҳисобланмайди (Компаниялар тўғрисидаги Қонуннинг 197(13)-моддаси). Бироқ, агар бундай шахснинг айби исботланса, суғурта полиси бўйича тўланган мукофот унинг иш ҳақининг бир қисми сифатида кўриб чиқилади ва ҳисоблаб чиқилади (Компаниялар тўғрисидаги Қонуннинг 197(13)-моддаси). 2018 йил 1 октябрдан бошлаб 500 та етакчи листинг компаниялари барча мустақил директорларнинг директорлар кенгаши томонидан белгиланиши мумкин бўлган миқдор ва рисклар учун жавобгарлигини суғурталашлари керак (Листинг мажбуриятлари ва ошкор қилиш талаблари тўғрисидаги Низом (2015) нинг 25 (10) банди).
10	Сингапур	Компаниялар одатда директор номидан директорлар ва раҳбарлар учун шахсий жавобгарликни суғурталашади, бу ҳар қандай бепарволик, мажбуриятларни бажармаслик, хизмат вазифаларини бузиш ёки ишончни суиистеъмол қилиш учун берилган ҳар қандай молиявий жазони қоплашни англатади. Бундай суғурта одатда қуйидагиларни қоплаб беради: ◆ суд томонидан тан олинган зарарлар. ◆ даъвогар билан ҳар қандай келишув. ◆ ҳуқуқий тўловлар ва харажатлар. Бироқ, суғурта одатда фирибгарлик, жиноий ёки инсофсиз ҳаракатлар ёки қасддан қилинган хатти-ҳаракатларни қоплаб бермайди. Суғурта мукофотини директорнинг ўзи ёки компания тўлаши мумкин.
11	Туркия	Туркияда директорларнинг ўз вазифаларини бажариш муносабати билан юзага келадиган шахсий жавобгарлигини суғурталаш мумкин. Бунда компания суғурта мукофотини тўлаши мумкин. Оммавий компанияларда, агар зарар компания капиталининг 25% дан юқори нархда суғурта қилинган бўлса ва компания ҳимояланган бўлса, бу ҳақда Туркия капитал бозорлари Кенгашининг бюллетенида эълон қилиниши керак. Бундан ташқари, агар компаниянинг акциялари фонд биржасида котировка қилинган бўлса, бу биржа бюллетенида ҳам эълон қилиниши керак (Туркия тижорат кодексининг 361-моддаси).
12	Япония	Директорлар шахсий жавобгарликни қоплайдиган D&O суғуртасини олишлари мумкин, бу уларга судлашиш билан боғлиқ суд харажатларни, шунингдек учинчи шахслар ва компания олдидаги шахсий жавобгарликни қоплайди. 2016 йилда Япония солиқ органлари компания ушбу суғурта мукофотлари харажатларини тўлаши ва ўз зиммасига олиши мумкинлигини айтган, агар: ◆ суғурта мукофотлари директорлар кенгаши томонидан тасдиқланган бўлса; ◆ аксарият аъзолари мустақил директорлардан иборат бўлган ихтиёрий қўмита ёки барча мустақил директорлардан розилик олинган бўлса. Компаниялар тўғрисида қонунга 2021 йил июн ойида кучга кирган ўзгартиришлар билан D&O-суғурта шартномаларини тузиш учун зарур тартиботлар ўрнатилди ҳамда маълумотларни ошкор қилишга маълум бир талаблар белгиланди.
13	Австралия	Директорлар шахсий жавобгарликдан суғурта қилишлари мумкин, бу одатда компания томонидан тўланади. Бироқ, компаниялар қуйидагилардан келиб чиқадиган мажбуриятлар учун суғурта мукофотларини тўлай олмайдилар: ◆ ахборотни нотўғри ишлатиш; ◆ лавозимни суиистеъмол қилиш; ◆ расмий вазифаларни қасддан бузиш. Директорлар кўпинча компания билан маълумотлардан фойдаланиш ва компенсация шартномасини тузадилар.

Манба: Thomson Reuters Practical Law [4] маълумотларидан фойдаланиб тузилган.

ЎЗБЕКИСТОНДА ҲОЛАТ ҚАНДАЙ?

Ўзбекистонда корхона ижроия органи ва кузатув кенгаши аъзосининг учинчи шахслар олдидаги жавобгарлигини суғурталаш масалалари қонунчилик билан ҳали тартибга солинмаган. Шунингдек, Ўзбекистон Республикасининг амалдаги қонунчилигида корхона бошқарув органларида раҳбар лавозимларни эгаллаб турган шахсларнинг жавобгарлигини мажбурий суғурта қилиш бўйича ҳам тўғридан-тўғри талаблар мавжуд эмас.

Ўзбекистон Республикасининг «Суғурта фаолияти тўғрисида» янги таҳрирдаги Қонуни [5] да фуқаролик жавобгарлигини суғурталашга оид нормалар мавжуд. Ушбу қонуннинг 6-моддасига биноан жавобгарликни суғурталаш умумий суғурта соҳасига киририлган. Шунингдек, қонуннинг 11-моддасига биноан қуйидагилар билан боғлиқ бўлган мулкий манфаатлар фуқаролик жавобгарлигини суғурта қилиш объектлари бўлиши мумкин:

- ◆ жисмоний шахсларнинг ҳаётига, соғлиғига ёки мол-мулкига, юридик шахсларнинг, давлатнинг мол-мулкига зарар етказганлик учун жавобгарлик юзага келиши таваккалчилиги;

- ◆ шартнома шартларини бузганлик учун жавобгарлик юзага келиши таваккалчилиги.

Фуқаролик жавобгарлигини суғурталашнинг ушбу объектлари Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодексида (ЎЗР ФК) [6] жавобгарлик суғуртасининг қуйидаги икки тури белгиланганлигидан келиб чиққан ҳолда аниқланган:

- ◆ зарар етказганлик учун жавобгарликни суғурта қилиш (ЎЗР ФКнинг 918-моддаси);

- ◆ шартнома бўйича жавобгарликни суғурта қилиш (ЎЗР ФКнинг 919-моддаси);

ЎЗР ФКнинг 918-моддасига мувофиқ, бошқа шахсларнинг ҳаёти, соғлиғи ёки мол-мулкига зарар етказилиши оқибатида юзага келадиган мажбуриятлар юзасидан

жавобгарлик хавфини суғурта қилиш шартномаси бўйича суғурта қилдирувчининг ўзининг ёки бундай жавобгарлик юкланиши мумкин бўлган бошқа шахсларнинг жавобгарлик хавфи суғурталаниши мумкин. ЎЗР ФКнинг 919-моддасига мувофиқ, шартномани бузганлик учун жавобгарлик хавфини суғурта қилишга қонунда назарда тутилган ҳолларда йўл қўйилади. Шартномани бузганлик учун жавобгарлик хавфини суғурта қилиш шартномаси бўйича фақат суғурта қилдирувчининг ўзининг жавобгарлик хавфи суғурталаниши мумкин. Ушбу талабга мувофиқ бўлмаган суғурта шартномаси ўз-ўзидан ҳақиқий эмас. Шартномани бузганлик учун жавобгарлик хавфи, бу шартнома шартларига кўра суғурта қилдирувчи қайси тараф олдида тегишли жавобгарликни зиммасига олиши лозим бўлса, ўша тараф – наф олувчи фойдасига, ҳатто суғурта шартномаси бошқа шахс фойдасига тузилган ёхуд унда кимнинг фойдасига тузилгани айтилмаган тақдирда ҳам, суғурталанган ҳисобланади.

ЎЗР ФКнинг юқорида қайд этилган нормаларига мувофиқ Ўзбекистонда касбий фаолиятнинг алоҳида субъектларининг (масалан, адвокат, нотариус, риэлтор, баҳоловчи ташкилоти, суд бошқарувчиси, туроператор, инвестиция воситачиси, божхона брокери, божхона ташувчиси, аудиторлик ташкилоти, экологик аудиторлик ташкилоти ва ҳ.к.) жавобгарлигини суғурта қилиш амалиётда кенг қўлланилади ва у турли қонунлар билан тартибга солинган.

Бироқ, юридик шахсларнинг бошқарув органлари таркибига кирувчи шахслар учун жавобгарликни суғурталаш имконияти амалдаги қонун ҳужжатларида назарда тутилмаган, аммо тақиқланмаган ҳам. Шунга кўра, фуқаролик жавобгарлигини суғурталаш бўйича амалдаги қонунчилик нормалари доирасида юридик шахслар ўз директорлари, раҳбар ходимлари (кузатув кенгаши аъзолари) нинг жавобгарлигини суғурталаш имкониятига эга.

D&O СУҒУРТАЛАШ ТИЗИМИНИ ЖОРИЙ ЭТИШ ЙЎЛЛАРИ

Бизнингча, Ўзбекистонда хўжалик жамиятлари ижроия органлари ва кузатув кенгашлари аъзоларининг жавобгарлигини суғурталаш (D&O) механизми жорий этилиши учун қуйидагиларни назарда тутувчи «Давлат иштирокидаги корхоналар ва тижорат банклари ижроия органлари ва кузатув кенгашлари аъзоларининг жавобгарлигини суғурталаш тартиби тўғрисидаги Низом» лойиҳасини ишлаб чиқиш ва Вазирлар Маҳкамасининг қарори билан тасдиқлаш мақсадга мувофиқ:

1. Давлат иштирокидаги корхона ва тижорат банки кузатув кенгаши аъзолари, директори ва бошқаруви аъзоларининг жавобгарлигини суғурта қилиш шартномасини тузиш ҳуқуқига эгаллигини ўрнатиш. Бунда ушбу суғурта шартномасида қуйидагиларни назарда тутишни белгилаш:

◆ давлат иштирокидаги корхона ва тижорат банки, уларнинг акциядорлари, уларнинг бошқа қимматли қоғозлари эгалари ва (ёки) бошқа шахсларга нисбатан эҳтиётсизлик ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) натижасида зарар етказилиши сабабли пайдо бўладиган мажбуриятлар бўйича ушбу шахсларнинг жавобгарлиги таваккалчилигини суғурталаш;

◆ кузатув кенгаши аъзолари, директори ва бошқаруви аъзоларининг эҳтиётсизлик ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги) учун уларни фуқаролик жавобгарлигига тортилиши натижасида суд ва бошқа харажатларни қоплаш билан боғлиқ равишда давлат иштирокидаги корхона ва тижорат банки мулкани бой бериш таваккалчилигини суғурталаш.

2. Давлат иштирокидаги корхона ва тижорат банки кузатув кенгаши аъзолари, директори ва бошқаруви аъзоларининг жавобгарлигини суғурталаш шартномасининг муҳим шартлари, шу жумладан суғурта мукофотининг максимал миқдори, суғурта суммасининг минимал ва (ёки) максимал миқдори,

шартнома муддати, суғурта ҳодисаларининг рўйхати ҳамда бошқа шартлар кузатув кенгаши қарори билан маъқулланиши кераклигини белгилаш.

3. Давлат иштирокидаги корхона ва тижорат банки кузатув кенгаши аъзолари, директори ва бошқаруви аъзолари жавобгарлигини суғурталаш шартномаси, моҳиятига кўра, акциядорлик жамиятининг аффилланган шахслари билан тузилган битим сифатида кўриб чиқилишини инобатга олиб, бундай битимларга нисбатан аффилланган шахслар билан тузилган битимларни амалга оширишга доир акциядорлик жамиятлари тўғрисидаги қонунчилик татбиқ этилмасилиги кераклиги масаласини кўриб чиқиш.

4. Давлат иштирокидаги корхона ва тижорат банки кузатув кенгаши алоҳида вазифаларига кузатув кенгаши аъзолари, директори ва бошқаруви аъзолари жавобгарлигини суғурталаш шартномасининг муҳим шартларини маъқуллашни киритиш.

5. D&O суғуртаси нафақат юридик, балки иқтисодий нуқтаи назардан ҳам ишлашини таъминлаш учун акциядорлик жамияти директори ёки бошқаруви аъзолари билан тузиладиган меҳнат шартномасига уларнинг жавобгарлигини суғурта қилиш ва тегишли суғурта полисини сотиб олиш қоидаларини ҳам киритилиши мумкинлигини белгилаш.

6. Давлат иштирокидаги корхона ва тижорат банки уставида суғурта мукофотини тўлашни акциядорлик жамиятининг директори ва кузатув кенгаши аъзоларига мукофот ёки компенсация сифатида акс эттириши мумкинлигини белгилаш.

7. Агар давлат иштирокидаги корхона ва тижорат банкида суғурта ҳодисаси юз берганда суғурта мукофоти тўланган бўлса, у акциядорлик жамиятининг йиллик ҳисоботида акс эттирилиши кераклигини белгилаш.

8. Суғурта компанияси ва акциядорлик жамияти ўртасида тузиладиган ку-

затув кенгаши аъзолари, директори ва бошқаруви аъзолари жавобгарлигини суғурталаш шартномасида қопланадиган қуйидаги суғурта таваккалчиликларини акс эттириш:

- ◆ акциядорлик жамияти фаолиятига салбий таъсир кўрсатадиган бепарволик билан ёки нотўғри амалга оширилган инвестициялар;

- ◆ акциядорлик жамияти номидан нотўғри ёки ҳақиқатга мос келмаган баёнотлар қилиш ва фикрларни билдириш;

- ◆ акциядорлик жамияти номидан учинчи шахслар томонидан даъво қилиш учун асослар пайдо бўлишига олиб келган ҳар қандай мажбуриятларни қабул қилиш;

- ◆ хизмат ахборотидан ноқонуний мақсадларда фойдаланиш;

- ◆ акциядорлик жамияти номидан битимлар, шу жумладан учинчи шахсларнинг даъволари учун асосларнинг пайдо бўлишига олиб келадиган шахсий манфаатлар мавжуд бўлган битимларни тузиш;

- ◆ хизмат вазифаларини, лавозим йўриқномаси қоидаларини ёки эгаллаб турган лавозими учун ваколатларни белгилайдиган бошқа ҳужжатларни бажаришда бепарволикка йўл қўйиш натижасида қоидабузарликларни содир этиш;

- ◆ монополияга қарши қонунчиликка риоя қилмаслик билан боғлиқ қоидабузарликларни содир этиш;

- ◆ қайта ташкил этиш ва тугатиш тартибларини амалга оширишда нотўғри ҳаракатлар ёки камчиликларга йўл қўйиш;

- ◆ хатолар, ноаниқликлар ва ишончсиз маълумотларни ўз ичига олган молиявий ҳисоботларни имзолаш;

- ◆ меҳнат қонунчилигини бузиш ва тегишли ҳаракатлар, масалан, ходимларни асоссиз ишдан бўшатиш, ҳар қандай камситишларга йўл қўйиш ва бошқалар.

9. Суғурта товониға тергов қилиш, ҳимоялаш, музокаралар олиб бориш ва берилган даъволарни ҳал қилиш билан боғлиқ харажатлар, шу жумладан адвокат тўловлари, суд харажатлари ва судда ишларни юритиш харажатлари, экспертиза харажатлари ёки бошқа зарур мутахассисларнинг хизматларига ҳақ тўлаш каби харажатлар киришини белгилаш.

Умуман олганда, республикамізда фаолият кўрсатаётган корхоналарда, шу жумладан давлат иштирокидаги корхоналарда D&O суғурталаш тизимини жорий этиш учун шарт-шароитлар мавжуд. Шундан келиб чиққан ҳолда мазкур тизим самарали ишлаши учун илғор хорижий тажрибаларни иноватга олган ҳолда шу соҳани тартибга соладиган ягона бир норматив ҳужжатни ишлаб чиқиш ва тасдиқлаш талаб этилади. Бу эса давлат иштирокидаги корхоналарда ижроия органлари ва кузатув кенгашлари аъзоларининг жавобгарлигини суғурталаш тизимини шакллантириш ва кейинчалик йўлга қўйишга хизмат қилади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР ВА МАНБАЛАР:

1. Вазирлар Маҳкамасининг 2024 йил 31 июлдаги 464-сон «Давлат иштирокидаги корхоналар ва тижорат банклари фаолиятининг операцион самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори (ХДФУ).
2. What Is Directors and Officers (D&O) Liability Insurance? Investopedia [Электронный ресурс]. URL: <https://www.investopedia.com/terms/d/directors-and-officers-liability-insurance.asp>.
3. Филатов А. Права и обязанности директора. / Глава из книги «Совет директоров: Инструкция по применению». – Издательство «Альпина Паблишер», 2014. – 197 стр. URL: https://www.cfin.ru/investor/ao/rights_and_obligations.shtml.
4. Thomson Reuters Practical Law [Electronic resource]. URL: <https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com>.
5. Ўзбекистон Республикасининг «Суғурта фаолияти тўғрисида»ги Қонуни, 23.11.2021 йилдаги ЎПҚ-730-сон. URL: <https://lex.uz/ru/docs/5739117>.
6. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси (иккинчи қисм), 21.12.1995 йил. URL: <https://lex.uz/docs/180552#180603>.